

Inhoud

1. Van de redactie.....	2
2. Even voorstellen.....	3
3. Nog een testament.	4
4. Tussen gerei en gerief.	6
5. Oirschotse mannen in dienst van de paus.....	8
6. Het boterfabriekje van straten	10
7. Oirschot gekleed.....	14

1. Van de redactie

Van den Herd gaat met dit nummer al weer zijn derde jaargang in. Op de jaarvergadering van de heemkundekring hebt u lovende woorden laten horen over dit blad.

Wij stellen dat op prijs; het geeft ons en de vaste medewerkers steun en energie om door te gaan op de ingeslagen weg.

U kunt ook helpen door onderwerpen aan te dragen, of door zelf teksten te leveren.

De redactieleden zijn graag bereid daarbij te helpen.

De kopij voor het volgende nummer vinden wij graag vóór 1 Mei in de bus.

Nog een goed heemkundig 1996 !

2. Even voorstellen

In de laatste jaarvergadering werd ik, Wim Mercx, gekozen als bestuurslid van de heemkundekring "De Heerlijkheid Oirschot".

Ik ben geboren in 1934 in Oirschot op Markt A 375, hetzelfde huis dat thans Vrijthof 10 als adres heeft. De voordeur is aan de zijkant gekomen, zodat het huis niet meer aan de Markt ligt? Aan de drempel onder de oude voordeur is nog te zien, dat met mij vele mensen daar zijn in- en uitgegaan!

De Montessorischool en de lagere school zijn in Oirschot gevolgd, de lagere school bij meester Schreurs.

In 1947 verliet ik Oirschot voor de eerste keer om in Nijmegen naar kostschool te gaan.

In 1952 kwam ik terug in Oirschot, voor een korte doch zeer levendige periode. Dat was de tijd waarin ik op het werkkamp van Brabants Heem in Oploo mijn huidige vrouw heb leren kennen, zodat ook mijn vrouw en ik mogen spreken van een heemhuwelijk. Hoewel ik in 1954 Oirschot ten tweede male verliet, bleef ik in Brabant: ik ging de officiersopleiding volgen in Breda aan de Koninklijke Militaire Academie. U begrijpt dat de liefde die ik had voor Brabant in het algemeen en voor Oirschot in het bijzonder in al die tijd niet afnam: ik bleef op de hoogte van de voornaamste dingen die zich in Oirschot afspeelden. In Breda heb ik incidenteel nog wel contact gehad met aktievelingen op heemkundegebied, maar in die vier jaren was dat toch maar mondjesmaat.

In 1958 verliet ik Brabant. Het zou tot 1970 duren voordat ik in Brabant terugkwam (Prinsenbeek), zij het toch maar weer voor een korte tijd.

Van 1973 tot 1987 was ik weer uit de provincie. In 1987 kwam ik in Haaren wonen en daar zijn we actief lid geweest van de heemkundekring De Kleine Meijerij. We hebben met deze heemkundekring verschillende excursies gemaakt en fraaie tentoonstellingen bezocht.

Sinds mei 1995 ben ik weer een Oirschottenaar en met veel genoegen denk ik al terug aan de fietstocht, de lezingen en niet te vergeten de invulling van "Onnozele Kinderen".

Toen een bestuurslid me vroeg of ik me kandidaat wilde stellen voor een bestuursfunctie, hoefde ik niet lang na te denken: ik ben van mening dat ieder datgene moet bijdragen waarvoor hij capabel is.

Verschiedende bestuursfuncties heb ik in mijn leven al vervuld. Zo ben ik bijvoorbeeld voorzitter geweest van de Vereniging Officierssociëteit in Paramaribo, secretaris van het bestuur van een Rabobank en penningmeester van een tweetal stichtingen in Haaren.

Ik ben blij dat ik me in het komende verenigingsjaar kan oriënteren op een functie die me binnen onze heemkundekring het meest ligt.

Het zal even duren voordat ik U allen ken, maar ik doe mijn best!

Wim Mercx

3. Nog een testament.

In het vorig nummer van "Van den Herd" heb ik geschreven over het testament van het gildevarken "Bas".

Die schone gebeurtenis vond plaats in januari 1952. In 1973 was bij het Gilde Sint Sebastiaan te Oirschot wederom sprake van een testament, maar nu van een vrouwspersoon! Het gilde was n.l. bestoken middels een legaat door Marie Bakx (Johanna, Maria Bakx, gehuwd geweest met Antonius, Lambertus van der Steen). Marie Bakx was in leven onderwijzeres, geboren 8 mei 1876 en overleden 14 januari 1973. Haar man, Teuntje v.d. Steen was Hoofdman van St. Sebastiaan geweest van 1909 tot 1931. Daardoor was er altijd een hechte band tussen die guld en Marie Bakx. Van Teuntje v.d. Steen (geboren te Casteren 26 december 1872 en overleden te Oirschot 9 juli 1938) bestaat trouwens nog een geschilderd portret (in bezit gilde), gepenseeld door Gust Teurlinx, die in leven bij de Spoorwegen in Utrecht werkte als tolk. Maar, ik dwaal af. Allereerst zij opgemerkt, dat Marie erg oud geworden is en dat mede daardoor zij bij haar dood niet zoveel aards bezit meer had dan dikwijls werd aangenomen. Maar het ging haar ook niet zozeer om het geld, dan wel over de geste en de aardigheid daarvan. Nadat Marie al maanden geleden begraven was (velen van de guld waren "te lijk" geweest) kwam Notaris Peters in de zomer van 1973 bij Hoofdman Harrie van Zelst op bezoek om hem mede te delen, dat er bij hem in de kluis een legaat lag van wijlen Marie Bakx bestemd voor het Oirschotse Gilde Sint Sebastiaan. Sommigen beweerden dat Harry geheel overstuur was, anderen beweerden, dat hij er al vast ene op gevat had! Omdat de notaris geen verdere mededelingen gedaan had, werd er veel gefantaseerd door de gildebreeders en werd het ook veel aangedikt.

De geruchten gingen door Oirschot, dat Sebastiaan nu ineens, naast de rijkdom aan zilveren en andere attributen, een schat aan pecunia zou gaan verwerven.

Nuchterer mensen zeiden "Ja, ja, maar Marie is zeker wel 25 jaar - op eigen kosten - in het bejaardenhuis "Sint Joris" op een eigen kamer geweest en dat kost veel splinters".

De mare ging verder door Oirschot en de wildste verhalen deden de ronde. Er werd zelfs gedacht aan grond of een stuk bos. Wie weet? Met de Hoofdman werd slechts afgesproken, dat de notaris het persoonlijk in een voltallige vergadering in de Gildekamer bij Café-Restaurant "De Zwaan" aan de Markt in Oirschot zou bekend maken. Er werd een datum vastgesteld om de geheimzinnigheid van het legaat te onthullen.

Op ene dinsdagavond kwam de Hoofdman met zijn gildebreeders bijeen. Vol van verwachting en eerlijk gezegd ook van nieuwsgierigheid. Gezien het feestelijke van de bijeenkomst was men in vol ornaat en ofschoon half negen afgesproken was, waren er al velen om acht uur aanwezig. De notaris had onder strikte geheimhouding aan Karel Heijne, de waard, laten weten, dat hij dit en dat moest klaarzetten bij de ingang van de gildekamer.

De gildebreeders zaten gezellig, maar op een droogje, bij elkaar en het werd half negen, het werd negen uur en zelfs nog later. Kortom men kreeg een droge keel en er werd al genomen van de flesjes bier, welke Karel klaar had staan. Dat rekende men na afloop wel af; je kunt toch niet - nota bene in een gilde-onderkomen - zo lang van het kostelijk Oirschots fabricaat, want dat was het - afblijven. Ten lange laatste verscheen de verlate notaris ten tonele en hij werd gezeteld naast de Hoofdman als teken van zijn waardigheid. De notaris had bij het passeren van de toegang al ontdekt, dat er flesjes bier ontbraken en hij deelde vooraf al mede, dat hij niet kon overgaan tot de onthulling als die voorraad niet aangevuld was tot het oorspronkelijke aantal. Dat verhielp de kastelein vlug en toen haalde de notaris uit zijn aktetas een bundel papieren. De gezichten van de gildebreeders verraadden trillingen van spanning, terwijl juist de notaris - maar die kende de inhoud immers - in alle kalmte aan zijn pijp trok.

Met een scherp voorwerp werd een enveloppe geopend en de notaris ontvouwde het document. Onder doodse stilte las de notaris als volgt:

II. Ik legateer aan:

- a. de vereniging Gilde Sint Sebastiaan, gevestigd te Oirschot, een bedrag in kontanten groot vijftig gulden (f 50.--), alsmede een zodanig bedrag als nodig is voor de aankoop van vier kratten bier, afkomstig van de Oirschotse brouwerij, alsmede een fles oude jenever en voor iedere gildebreeder een voortreffelijke sigaar; welk bier, jenever en sigaren zullen worden geconsumeerd op de eerste bijeenkomst die gemeld Gilde zal houden na mijn overlijden mits de aanwezige gildebreeders vóór de aanvang van dit festijn met eerbied een Onze Vader en een Weesgegroet bidden voor de zielenrust van mij en mijn genoemde echtgenoot;

Na dit officiële gedeelte ging een zucht van verlichting door de Gildekamer. De geheimzinnigheid was verdwenen en uitbundig werd geprezen en geroemd de originaliteit en de grappige, koddige manier, waarop Maria Bakx had gehandeld. De Hoofdman nam het woord en dankte de notaris ook voor het feit, dat hij het legaat op zo'n ludieke manier had bekend gemaakt. Het was eigenlijk echt gildisch. Nadat de notaris zijn pijp even terzijde had gelegd werden luid het Onze Vader en Weesgegroet voor de afluivigen gebeden en toen kon het feest beginnen. De notaris ging voldaan huiswaarts en de gildebreders bleven nog lang bijeen, genietend met volle teugen van het geschonkene.

Theo van de Loo

4. Tussen gerei en gerief.

In vroeger tijden was het niet zo eenvoudig als nu om etenswaren, die aan bederf onderhevig waren, goed te houden. Vooral het koel bewaren leverde problemen op. Er was geen koelkast of diepvries die hier hand-en spandiensten kon verlenen. Als onze vader brood bakte, gebeurde dat voor een hele week. Tien grote mikken konden er in d'n oven; dus werden er tien gebakken, anders was 't "zund van de stooK".

Onze kelder was niet erg diep en koel, zodat het in de zomer wel eens kon gebeuren dat er na enkele dagen "spint" in het brood kwam. Dat was een soort schimmel. Het smaakte 'n beetje muf, maar getrouw aan het parool: "ge meut gen eetgerei weggooien", werd het - alhoewel met lange tanden, en bij gebrek aan iets beters - netjes opgegeten. "Ge zult er nie van dood gem" werd er aan toe gevoegd. En dat klopte.

Alzo was 't ook met de melk. Tweemaal daags werden de koeien gemolken, n.l. 's morgens en 's avonds. Soms werd een "vorse koei" (dat was er een die pas gekalfd had) ook nog een keer 's middags gemolken.

De "romkaar" kwam 's morgens zo rond een uur of zeven de romme ophalen. De "romkannen", die een inhoud hadden van 30 liter werden afgeleverd op "ut" boterfabriek.

In de winter gaf het goedhouden van de melk weinig problemen, maar in de zomer was dat duidelijk anders. De avondmelk - en zeker die van 's middags - moest gekoeld worden, wou ze niet in verzuurde toestand bij 't fabriek aankomen.

Bij de meeste boeren werden dan ook de "romkannen" 's avonds in de put gehangen. Er werd een "zeel" aan de "romkannen" bevestigd, en zo werden ze zo diep mogelijk in de put neergelaten. Bij lage waterstand was dit echter niet altijd voldoende. Ook het aanhoudend geklots van de melk op de "romkaar" werkte er aan mee dat er soms, bij terugkomst van 't fabriek, tussen de kan en het deksel een briefje zat, waarop stond dat de melk zuur was en derhalve niet geschikt voor consumptie.

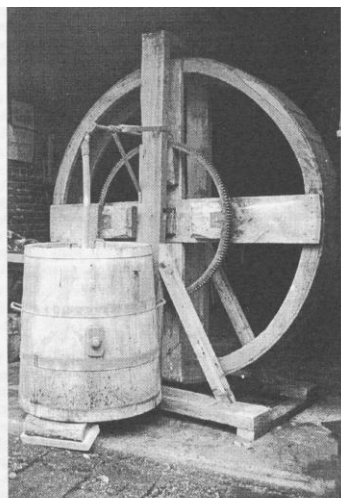
"Dan zal er dus geboterd moeten worden", zei ons moeder dan.

De kan met de "zoer romme" werd nog 'ne dag of wat op de "geut" gezet, en als de romme goed dik was kon er geboterd worden. Veel materiaal was hierbij niet voorhanden. Sommigen hadden een "boterstand". Dat was een houten ton, waarop een deksel met een gat, waardoor de "boterstamper" werd gestoken.

Dit was een ronde stok, waar onderaan kruisgewijs twee plankjes zaten.

Door deze stamper steeds op en neer te bewegen ontstond een klotsende beweging, en kwam (soms pas na een paar uren) de boter bovendrijven.

Bij ons thuis werd er gewoon geboterd in de "romkan", maar wel op dezelfde manier. De boter werd

Boterkarn (Hondekarn) zoals die in museum "Hand en Span" te zien is.

voorzichtig van de karnemelk geschept en in een grote houten kom met dito lepel goed gekneet en dan in de kelder gezet. Ons moeder - heel slim - deed er 'n flinke "haffel" zout doorheen. "En waar dat dan wel voor was?", vroegen wij, want zonder zout was boter toch veel lekkerder. "Daarom krèk!", zei ons moeder diepzinnig. En daar bleef het bij. Een andere manier van thuis karnen gebeurde door gebruik te maken van een boterhond. Dit vond vooral plaats in de tijd dat er nog geen boterfabriek was, zodat al de melk thuis verwerkt moest worden, en de boerin met de eigengemaakte boter - mooi opgemaakt in een korf - naar de markt ging om ze te verkopen.

Boterkarn (Hondekarn) zoals die in museum "Hand en Span" te zien is.

Dit laatste heb ik echter niet meer meegemaakt. Bij Peter Vogels is nog een prachtige hondekarn aanwezig, enals altijd moet ik zeggen: "het is het bekijken goed waard!"

Hierbij nog een paar gezegden:

- D'n leste drop is d'n boterknop. (De laatste melk heeft het hoogste vetgehalte.)
- D'n dieje is taai melken. (Voor iemand die niet graag betaalde)
- Witte wè zund is?Boter 6n oew gat smeren en zèlf dreug brood eten.
- Hij valt mi z,n kont in de boter.

Als laatste nog een versje dat op de maat van het eentonig boteren opgezegd werd:
Boteren, boteren standje. Wie is er dood?
'n Aauw lèllik mènneke, gebakken in 't brood. Gebraauwe in 't bier.
En 't aauw lèllik mènneke komt nooit mèr hier!

Luus

5. Oirschotse mannen in dienst van de paus

Enige tijd geleden ontdekten we, bij het snuffelen in de archieven van onze Heemkundekring, een lijst met de legernummers, de namen en wat bijzonderheden over Oirschotse mannen welke als zouaven dienst gedaan hebben in de jaren 1867 t/m 1870.

De persoonlijke gegevens over de zouaven zijn ontleend aan de Franse Zouaven-Matricule.

De volgende gegevens zijn van Broeder Christoffoor, oprichter van het zouavenmuseum:

In het Zouaven museum zijn van Herman Donkers te zien:

Foto, Mentana brevet, gebed van St. Columma tot St. Praxedis, uniform, patroentas, mantel, 2 muntstukken van Pius IX 20 bajok, twee medailles van Leo XIII, alles geschonken door zijn dochter Anna Donkers, opticiene-drogisterij te Oirschot.

Van Josephus Lud. Nuyens is hier ook een ingelijst portret te zien, op 27-06-1954 geschonken door de fam. Knaapen-Nuyens te Eindhoven.

Het Zouaven-museum in Oudenbosch geeft een heel goede indruk van en overzicht over de gebeurtenissen

Henk Scheepens

Naam	Legernummer	Bijzonderheden
Bergh, M. van den (Martin)	104830	Geboren in Oirschot: 01-09-1844 Pauselijk zouaaf: 14-07-1870 Slag om Rome: 1870
Boom v.d. Jan	3650	Geboren in Oirschot: 03-05-1844 Pauselijk zouaaf: 09-02-1867 Veldtocht: 1867 medaille van Mentana Groot verlof: 18-06-1869 Overleden bij de bezetting van Indië door de Nederlanden
Boom v.d. Willem	10-66-2	Geboren in Oirschot: 27-01-1853 Pauselijk zouaaf: 18-08-1870 Slag om Rome: 1870
Donkers Herman	8769	Geboren in Oirschot: 21-08-1849 Pauselijk zouaaf: 10-06-1869 Slag om Rome: 1870
Jong de Frans	4317	Geboren in Oirschot: 24-09-1835 Pauselijk zouaaf: 14-10-1867 Veldtocht: 1867 Metanamed. Groot verlof: 28-10-1869 Overleden in Tilburg: 1888
Koning de Adr.	3467	Geboren in Oirschot: 14-07-1833 Pauselijk Zouaaf: 13-01-1867 Veldtocht: 1867 Mentanakruis en Bene Merenti redem Groot verlof: 29-01-1869 Onderleden in Oirschot: 11-10-1896
Mercx Pierre	10224	Geboren in Oirschot: 16-09-1848 Pauselijk Zouaaf: 26-05-1870 Slag om Rome: 1870
Merckx Piet	6176	Geboren in Oirschot: 12-04-1825 Pauselijk zouaaf: 11-12-1867 Groot verlof: 16-06-1870
Nuyens Josephus, Lud.	9860	Geboren in Oirschot: 28-05-1845 Pauselijk zouaaf: 05-02-1870 Slag om Rome: 1870
Osterbeck Engelbert	3644	Geboren in Oirschot: 05-11-1845 Pauselijk zouaaf: 09-02-1867 Veldtocht: 1867 medaille van Mentana Groot verlof: 12-02-1869

Oudenhoven Piet v.d.	3462	Geboren in Oirschot: 12-03-1840 Pauselijk zouaaf: 15-01-1867 Veldslag van: Mentana 1867 Medaille: van Mentana (Mentanakruis) Groot verlof: 20-01-1867
Spaapen Henri	7076	Geboren in Oirschot: 31-05-1838 Pauselijk zouaaf: 11-02-1868 Groot verlof: 17-02-1870 Overleden in Oirschot: 26-10-1873
Theurlinx Antoon	6488	Geboren in Oirschot: 21-06-1847 Pauselijk zouaaf: 22-12-1867 Groot verlof: 06-01-1870 Overleden: 02-08-1874 in Oirschot
Toomen Willem	6423	Geboren in Oirschot: 14-07-1847 Pauselijk zouaaf: 22-12-1867 Groot verlof: 06-01-1870
Winkel te Henri	7078	Geboren in Oirschot: 28-08-1842 Pauselijk zouaaf: 11-02-1868 Overleden in mil. Hospitaal in Rome 26-11-1868
Winkel te Louis	7079	Geboren in Oirschot: 25-05-1844 Pauselijk zouaaf: 11-02-1868 Leerling musicus: 05-10-1869 Groot verlof: 17-02-1870

6. Het boterfabriekje van straten

Het was mijn bedoeling dit artikel te beginnen met een "boter- liedje"; een liedje op de maat waarvan het "boterstampen" gemakkelijker ging. Edoch, de schrijfster van Tussen Gerei en Gerief was me voor. Daarom beperk ik me er toe te vermelden dat dit liedje in mijn tijd ook nog gezongen werd en dat ook ik op de maat van dat zelf gezongen liedje - en niet door Hilversum - heb bijgedragen aan het productieproces van "goei boter". Gelukkig alleen maar in tijden van nood oftewel "zoer romme".

Verbaasd was ik te lezen dat 't een uur duurde voordat de boter boven kwam drijven, want in mijn herinnering duurde dat wel een halve dag of nog langer. In ieder geval zo lang dat bij ons in ploegendienst werd geboterd, waarvan ons moeder het rooster opstelde. Een gezin van elf kinderen; iedereen...eh... ontzettend lang, tel daar bij blessuretijd omdat de aflossing niet altijd gladjes verliep, en reken dan maar uit.

Nooit heb ik er bij stilgestaan dat ruim 100 jaar geleden boteren nog dagelijks werk was voor de Oirschotse boerenvrouwen of boerenkinderen. Zou dit in deze tijd nog gebeuren dan zou 's maandagsmorgens de spreekkamer van de dokter, naast patiënten met 'n voetbalknie, 'n tennisarm, 'n klapvoet of een loopoog ook nog bezet zijn geweest door vrouwen met een boterarm.

Gelukkig zijn we hiervoor behoed door de bouw van boterfabriekjes. Zoals gezegd verwerkte men op het einde van de vorige eeuw op de boerderij nog zelf de melk tot boter, d.w.z de melk die overschoot. Immers het grootste gedeelte van de melkproductie werd rechtstreeks aan de mestkalveren gevoerd, soms zelfs met toevoeging van eieren. De kalverenhandel was in onze streek dan ook belangrijker dan de zuivelopbrengst. Vooral een zgn. dikbil - een vakterm voor een bijzonder gespierd kalf - lag goed in de handel. Melk die na het voeren van de kalveren overbleef werd, zonder koeling, vanzelf zuur en dan verwerkt tot boter. De boter werd verkocht aan opkopers of aan winkeliers en het restant ondermelk ging grotendeels ook nog richting vee; vooral naar de varkens.

Je begrijpt dat de boeren op die manier financieel grotendeels afhankelijk waren van de boteropkopers, die de boterprijs zo laag mogelijk hielden.

Om zich onafhankelijk te maken van die opkopers gingen de boeren zich zo'n 100 jaar geleden verenigen: gezamenlijk boteren en gezamenlijk de boter verkopen. Door de uitvinding melk te ontromen met behulp van een centrifuge, kon men grote hoeveelheden tegelijk verwerken. Dus werden er op veel plaatsen in Brabant boterfabriekjes opgericht.

Bij elke vernieuwing zijn er wel wantrouwige geesten die de ondergang van het mensdom al aan zien komen. Zo ook hij de oprichting van al die melkfabriekjes in Brabant, getuige de opmerking van een pessimist die ik in een boek over zuivelbereiding vond: "En waarmede zullen de boerinnen, de vrouwen en de dochters der landlieden zich nu voortaan onledig houden?"

In Oirschot zaten ze waarschijnlijk niet zo erg in over de toekomstige ledigheid van de vrouwen, want er kwamen 4 fabriekjes te staan, die onafhankelijk van elkaar werkten.

1. Op de Heuvel, voor de boeren van de Heuvel en 't Dun. Het pand wordt nu bewoond door H. van Leuven nr. 25.
2. In de Notel, nu bewoond door J. Lips.
3. Spooronk had ook zijn boterfabriekje op de plaats waar nu het nieuwe woonhuis staat van C. van Overdijk Spooronkseweg 85. Vroeger moeten, volgens Spooronkse mensen, Bert en Hanne Bierkens in het oude fabriekspandje gewoond hebben.
4. Tenslotte het Stratense fabriekje dat wordt bewoond door J. Scheepens Straten 2.

Wie in Straten de aanzet heeft gegeven is onbekend, maar op 18 December 1896 is er een algemene vergadering van boeren uit de buurt waarin tot de oprichting van een boterfabriek besloten wordt. Waarschijnlijk is er vantevoren in kleine kring al meer over gepraat en vergaderd, want er wordt meteen een vereniging opgericht, een bestuur benoemd en 56 leden laten zich direct als lid noteren. Samen schrijven ze in voor 224 koeien. Daar zijn 4 leden bij met slechts 1 koe, 3 met wel 6 koeien en

de rest zit daar tussen in. Voor iedere koe betaalt men 2 kwartjes inleggeld, zodat er een startkapitaal is van f 112,-.

Het eerste bestuur ziet er als volgt uit:

Jan van Oudenhoven voorzitter.

Peter van Cuyck ondervoorzitter.

J. van Zelst lid.

J. van de Ven lid.

Cornelis der Kinderen secretaris- penningmeester

Secretaris- penningmeester is natuurlijk een zware taak voor een Stratense boer van rond de eeuwwisseling. Daarom wordt er intellectuele hulp ingeroepen, gedachtig het advies van een zuivelconsulent die een boekje over boterfabriekjes besluit met : " Als verschillende zaken niet eenvoudig en uitgebreid genoeg zijn, dan wende men zich tot de Heeren Geestelijken of Heeren onderwijzers." De Heeren Geestelijken woonden ver weg in "tap"

maar Straten had wel een Heer Onderwijzer in haar midden nl. meester Bakx. Het ligt voor de hand dat hij ingeschakeld wordt. Afgaande op alle nagelaten papieren vermoed ik dat meester Bakx in de praktijk alle papieren bijgehouden heeft. Voor al zijn bemoeienissen krijgt hij wel een vergoeding van f18,75 per kwartaal.

In Straten gaat men ondertussen voortvarend te werk. Er wordt al vlug een stukje grond gekocht van de wed. Hendr. Legius voor de prijs van f 200,-. Het is een weilandje van 12,90 are, grenzend aan de tuin van de (oude) school.

Bovendien wordt er een uitgebreid reglement opgesteld, waarvan het eerste artikel luidt:

"De vereniging draagt de naam van Coöperatieve Roomboterfabriek "De Volharding". Zij is gevestigd te Straten en stelt zich ten doel het produceren en verkopen van boter voor gemeenschappelijke rekening. Ter bereiking van dat doel zal de vereniging stichten een doelmatig gebouw, bekend kadaster sectie D no. 746".

Een ander belangrijk artikel zegt dat de deelnemers verplicht zijn om al de melk van hun koeien te leveren, met uitzondering van hetgeen ze zelf gebruiken. Zo is het wel toegestaan om voor eigen gebruik te boteren, kalveren te mesten of in 't klein melk te verkopen aan particulieren.

De melk moet 's morgens geleverd worden. Voor zon - en feestdagen kan men ook 's avonds leveren.

Vermoedelijk zijn de leden van De Volharding enthousiast geweest, want op alle mogelijke manieren wordt er door hen meegewerkt aan de bouw van het fabriekje, zoals zand uitgraven, kalk blussen en materiaal vervoeren. Voor de geestrijke bijstand zal de plaatselijke boer/herbergier Piet Bullens wel gezorgd hebben, want bij de bouwrekening staat ook een post: Genever voor 't werkvolk.

Of die genever het werktempo verhoogd heeft weet ik niet, maar al op 7 Oktober 1897 treedt "ut" boterfabriek De Volharding in werking.(Let wel: in Oirschot is een fabriek onzijdig; dus: het fabriek.)

Op het fabriek maakt men wel gebruik van machines, maar die worden nog gedreven door handkracht. De werkers van

het eerste uur zijn volgens getuigen, waarvan ik er nog maar 2 heb kunnen vinden: Janus en Driek Smetsers en Piet van Houtum. Officieel oefenen ze het beroep uit van botermeester, hoewel ze waarschijnlijk weinig of misschien helemaal geen ervaring hadden. Bij hun werk krijgen ze wel strenge instructies. Zo moeten ze zich beijveren door nauwkeurigheid, zindelijkheid en liefde voor hun taak de geproduceerde boter aan een zo hoog mogelijke waarde te brengen. Verder moeten ze eerlijk, rechtvaardig en voorkomend zijn voor het publiek, ze moeten zich onthouden van roken en tabakpruimen in de machinekamer, kelder en zuurkamer. Bovendien zijn ze zindelijk gekleed, goed gewassen en van heldere klompen voorzien. Het gebruik van de boterham geschiedt in de fabriek.

Dit zijn zo maar enkele eisen waaraan de Stratense botermeesters moeten voldoen. Daarbij ontvangen zij het vorstelijk salaris van f 10,80 per 14 dagen.

Voormalig boterfabriekje met even-oude linde.

Tussen boter en boter is in die tijd veel verschil. Goede boter maken is een kunst. Soms krijgen de botermeesters dan ook een fooi omdat ze met hun boter de hoogste prijs gehaald hebben op de botermijn.

Hoe kwam de melk op de fabriek? Volgens mijn getuigen zorgde iedere boer voor het vervoer van zijn eigen melk in eigen roomkannen. De boeren uit de omgeving gebruikten daarvoor hun kruiwagens of een handkar, maar de boeren achteraf kwamen met paard en kar. Daarmee werd dikwijls, na afspraak, ook de melk van de burens vervoerd. Iedere deelnemer nam de afgeroomde melk weer mee terug naar huis, d.w.z. 85% van de aangeboden hoeveelheid. Die diende dan als veevoer; vooral voor de varkens. Van de 15% die op 't fabriek achterbleef werd boter gemaakt en karnemelk. De karnemelk werd verkocht aan particulieren. Ook een deel van de boter kwam daar terecht, maar het overgrote deel ging naar de botermijn in Eindhoven. Later sloot men zich aan bij de botermijn in Maastricht.

Van de opbrengst van de boter werd 5% ingehouden voor de vereniging; de rest ging naar de leden. Iedere 14 dagen konden de boeren hun verdiende geld op komen halen.

Even voor de economisch geïnteresseerden:

Van 7 Oktober 1897 tot 8 Januari 1899 wordt er 800.776 kg. melk geleverd. Hiervan wordt 27.418 kg. boter gemaakt. De boter en de karnemelk brengen op: f 31074,65 en daarvan wordt uitbetaald aan de leden: F. 28.775,55.

Ik heb het niet persoonlijk nagerekend, maar volgens de boekhouding krijgt de veeboer in die periode ruim f 1,05 voor zijn kilo goei boter.

De oprichting van het boterfabriek is een goede beslissing geweest, want het werpt in haar ruim 14-jarig bestaan inderdaad zijn vruchten af. Het aantal deelnemers groeit en de prijs die van de boter gemaakt wordt stijgt. Verder kun je uit de deelnemerslijsten opmaken dat ook het aantal stuks vee per boer toeneemt.

Ik vermoed dat in 1903 zelfs een vernieuwig of vergroting van 't fabriek plaats vindt, want in dat jaar komen er in de boekhouding veel uitgaven voor die op bouwactiviteiten wijzen.

De botermeesters delen ook mee in de goede tijden want zij krijgen opslag.

Rond 1911 begon men in Oirschot te denken en te praten over het oprichten van één groot zuivelfabriek gedreven door stoomkracht. Dit luidde natuurlijk het einde in van de kleine fabriekjes die nog met handkracht werkten. In Februari 1912 is het zover. Op de hoek van de Gasthuisstraat en Oude Grintweg treedt de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St.Odulphus in werking. Het Stratens fabriekje en daarmee coöperatie De Volharding worden opgeheven. De grond wordt verkocht aan Wilhelmus Scheepens. Het gebouw zelf brengt f 700.- op. De machines verwisselen van eigenaar en voor de restanten van de inboedel wordt een "koop- dag" gehouden. Met de opbrengst worden alle schulden vereffend en het resterende kapitaal wordt verdeeld onder de leden. Ook meester Bakx wordt niet vergeten. Voor al zijn moeite krijgt hij sigaren ter waarde van f 6,--. Als je bedenkt dat de botermeesters op het eind een weksalaris van f 7,50 hadden, begrijp je wel dat de meester beslist nog lange tijd een goei sigaar gerookt moet hebben. Ik veronderstel dat het bestuur van De Volharding ter afsluiting bij cafébaas en bestuurslid Piet Bullens nog een borrel gevat heeft op de goeie afloop, want één van de laatste posten uit de boekhouding is: Verteering bij Piet Bullens f 1,45.

En dan worden op 16 Oktober 1913 de boeken afgesloten door Adrianus Bakx en voor gezien getekend door:

Cornelis der Kinderen

Theodorus van der Vleuten

Wilhelmus Kemps

Vermoedelijk worden ze meegenomen en bewaard door Adrianus van der Vleuten. Dank zij hem hebben wij na zo'n 85 jaar nog een redelijk goed inzicht in het reilen en zeilen van een voorloper van de stoomzuivelfabriek.

Na de opheffing van 't fabriekje huurt Bert van Dorenmalen het pand en begint er een klompenmakerij plus café. De volgende huurder is Sjef van Kasteren, ook een klompenmaker. Tenslotte krijgt het gebouw een winkelfunctie als Piet en Kee van Loon de bewoners worden. Het staat dan - en nu ook nog - bekend als "het Winkeltje". Als midden jaren 50 van Loon een nieuw winkelpand bouwt, wordt de familie P. Swaans en daarna de familie Scheepens de bewoners van het bijna 100 jaar oude pandje, dat in zijn geschiedenis al veel functies voor de buurtschap Straten heeft vervuld.

Informatie: Streekarchief

Achtergrondinformatie: "Een halve eeuw gewestelijke zuivelcoöperatie" door Mr. J.J. Wintermans.

Cl. v. Hout.

7. Oirschot gekleed.

Op de tentoonstelling "Oirschot Gekleed" konden de bezoekers reageren door spreekwoorden of uitdrukkingen te noteren die betrekking hebben op kledingstukken, of waarin een kledingstuk voorkomt. Daar is druk gebruik van gemaakt. Enkele van die spreekwoorden en uitdrukkingen, die in 't vergeetboek dreigen te raken laat ik hieronder volgen:

Als 'ne boer z'n klompen uittrekt en hij komt op 't hard, dan moette oppaasen.

Mooi in de luijer, lelijk in de sluijer.

D'n dieje jaagde genne wind in z,n broek.

Gescheten hebben vur iemand anders z,n broek umleg hi gedön. 'n Ons kont en 'n pond broek.

Het lof is langer dan de leste mis.

Hemd, raak m'n kontje niet, anders word je vies.

Rijmen en dichten, zonder je hemd op te lichten.

Elke dag 'n draad gesponnen, is int jaar, n hemd gewonnen.

Van de hoed en de rand weten.

Zo de wind stó, stó m'n hoedje.

Op je falie krijgen.

's Zondagse pupkes, swertese slupkes.

Van boven bont, van onderen stront.

Hij hi nog genne kneup op zak.

Es ge tegen 'ne toog pist, wordt ie nooit mer dreug.

Lappen =(vroeger) ergens 'n lap op zetten, (nu) geld van meerdere personen bij elkaar leggen.

Broeklopen = iemand bij z,n broek pakken, optillen en laten lopen, zodat hij amper de grond raakt.

Zuider = 't kruis van een broek.

Sorry voor de gebrekkige spelling - half Nederlands, half dialect - maar de leveranciers van deze spreekwoorden en uitdrukkingen hebben 't in zo'n mengelmoesje aangeleverd.

Tentoonstellingscommissie